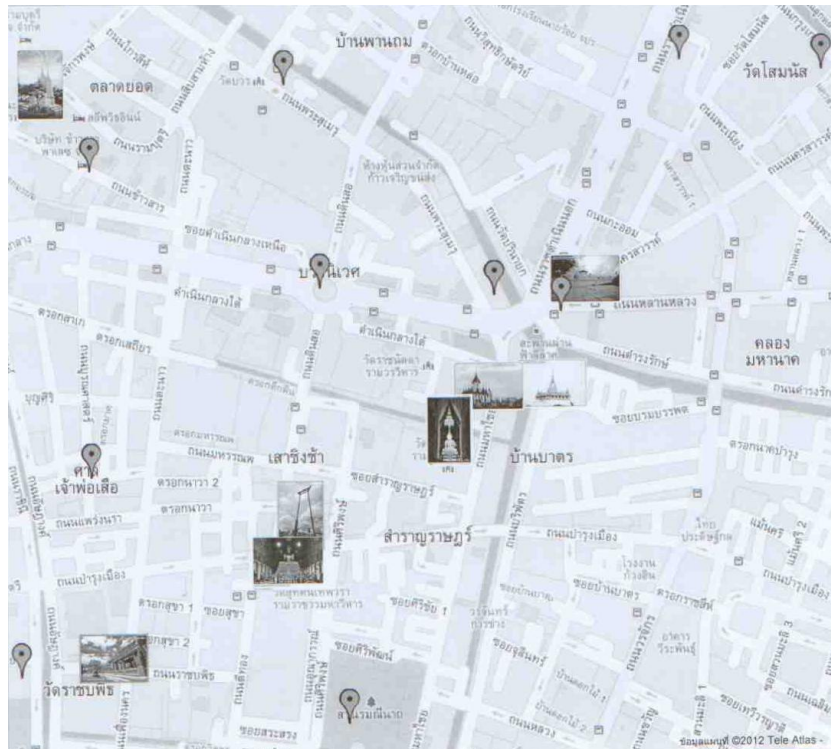

บทที่ 4

ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนป้อมมหากาฬ

การนำเสนอข้อมูลพื้นฐานของชุมชนมหากาฬที่ตั้งอยู่เลขที่ 67/4 ถนนมหาไชย แขวงบวรนิเวศ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ผู้วิจัยจัดทำในสาระสังเขปที่สัมพันธ์กับการศึกษาเรื่องปรากฏการณ์ทางสังคมของชุมชนป้อมมหากาฬ : มิติใหม่ในเส้นทางการเป็นสมัยใหม่ของไทย ข้อมูลที่นำเสนอประกอบด้วยข้อมูลทั่วไปทางด้านกายภาพ ประวัติของการก่อตั้งของชุมชนจากอดีตถึงปัจจุบันและสิ่งสำคัญที่ปรากฏอยู่ในชุมชนแห่งนี้จะนำไปเชื่อมโยงกับประเด็นปัญหาของชุมชนที่ปรากฏในปัจจุบัน

ภาพที่ 4.1 แผนที่ตั้งชุมชนมหากาฬ (ข้อมูลแผนที่@2012 Tele Atlas www.google.com)

เมื่อมีการก่อสร้างป้อมมหากาฬและความสำคัญในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น รัชกาลที่ 1-3

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสถาปนากรุงเทพฯ เป็นราชธานีในปี พ.ศ. 2325 การจัดสภาพแวดล้อมในเมืองแรกจะให้ความสำคัญกับการสร้างป้อมปราการเพื่อเตรียมภัยอันเกิดจากสงครามดังที่ราชอาณาจักรไทยต้องประสบในเหตุการณ์การเสียเอกราชของ

กรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. 2310 จากการศึกษาประวัติศาสตร์ที่ปรากฏในเอกสารพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ซึ่งผู้ศึกษาสามารถทำการศึกษาวิเคราะห์เชิงโครงสร้างพบว่า การขุดคลองและสร้างป้อมปราการรายรอบพระนครจัดเป็นยุทธศาสตร์ของรัฐในยุคนั้น การขุดคลองรอบกรุงและขุดคลองเชื่อม เรียกว่า คลองหลอด ตลอดฝั่งคูเมืองได้ก่อกำแพงพระนครพร้อมกับการสร้างป้อมปราการรายรอบ 14 ป้อม การขุดคลองมหานาค ผลจากการขุดคลองได้ก่อให้เกิดการสัญจรติดต่อค้าขายระหว่างพระนครกับหัวเมืองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาด้านตะวันออกสำหรับป้อมมหากาฬก่อสร้างในสมัยรัชกาลที่ 1 และแล้วเสร็จสมัยรัชกาลที่ 3 ตัวป้อมตั้งอยู่ริมคลองรอบกรุงใกล้บริเวณเชิงสะพานผ่านฟ้าลีลาศโดยมีแนวกำแพงเมืองต่อกันไปตามถนนมหาไชย

ลักษณะป้อมเป็นป้อมขนาดใหญ่ทรงแปดเหลี่ยมวัดจากฐานชั้นนอกด้านทิศเหนือจรดฐานด้านทิศใต้ 38 เมตร โครงสร้างก่ออิฐปูนรากฐานอยู่ใต้ระดับผิวดินมีลักษณะเป็นป้อม 3 ชั้น มีบันไดทางขึ้นสู่ชั้นที่ 1 และชั้นที่ 2 กำแพงป้อมเป็นแบบใบเสมาเหลี่ยมขนาดใหญ่ทั้งหมดยกเว้นกำแพงปีกกาที่ต่อออกมาจากกำแพงชั้นที่ 2 มีลักษณะเป็นแบบเสมาปลายแหลมเหมือนกำแพงเมือง ตัวป้อมชั้นบนสุดมีลักษณะเป็นหอรูปแปดเหลี่ยม ชั้นล่างมีปืนใหญ่ตั้งประจำช่องเสมา รวมทั้งสิ้น 6 กระบอก กำแพงเมืองที่ต่อจากป้อมมหากาฬไปตามแนวถนนมหาไชยนั้นมีลักษณะเป็นกำแพงมีเชิงเทินใบเสมาชนิดปลายแหลม ยาว 180 เมตร ถูกตัดปากเป็นช่วงๆ รวม 4 ช่วง กำแพงช่วงยาวมีข้อประตูรูปโค้งแบบประตูช่องกุด้ใต้เชิงเทิน 3 ประตู สองข้างช่องประตูเป็นบันไดขึ้นสู่ชายบนกำแพง (คณะกรรมการจัดงานสมโภชรัตนโกสินทร์ 200 ปี 2525, 571)

ต่อมาเมื่อมีปลุกสร้างวัดราชนันทาราม พ.ศ. 2387 และวัดเทพธิดารามเมื่อปี พ.ศ. 2382 (ปราณี กล่ำส้ม 2549, 232 - 235) นับแต่นั้นมาข้าราชการซึ่งเป็นผู้ที่ดูแลวัดเริ่มปลูกบ้านพักอาศัย ประกอบกับในยุคนั้นพื้นที่ยังว่างเปล่าและพื้นที่วัดยังเป็นป่าเปลี่ยว การปลูกบ้านเรือนเป็นการพึ่งพาต่อกันระหว่างผู้คนกับวัด นอกจากนี้ในสมัยรัชกาลที่ 3 พื้นที่บริเวณปากคลองมหานาคมีความเจริญด้านการค้าขายจึงเชื่อมโยงให้ป้อมมหากาฬเป็นศูนย์กลางการค้ามาคมโดยมีความผูกพันกับการบริหารบ้านเมืองในยุคนั้น

ความเปลี่ยนแปลงของป้อมมหากาฬในสมัยรัชกาลที่ 4-7

ในสมัยรัชกาลที่ 4 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ขุดคลองผดุงกรุงเกษมเป็นคูเมืองชั้นที่สามและในด้านภูมิทัศน์ทรงก่อสร้างภูเขาทอง ณ วัดสระเกศ ซึ่งส่งผลให้พื้นที่บริเวณป้อมมหากาฬมีความคึกคักมากขึ้น

ในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นช่วงปรับเปลี่ยนพื้นที่ป้อมมหากาฬโดยมีกลุ่มข้าราชการบริหารตำรวจ
วังได้รับพระราชทานที่ดินเพื่อสร้างเป็นที่อยู่อาศัย โดยมีการออกเอกสารกรรมสิทธิ์เป็นโฉนดที่ดิน
ให้ครอบครองถูกต้องตามกฎหมาย จึงส่งผลให้มีบ้านเรือนผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานตามแนวกำแพง
เมืองตั้งแต่เชิงสะพานผ่านฟ้าลีลาศไปจนถึงแนวคลองหลอดวัดเทพธิดาราม ซึ่งตามธรรมเนียมการ
พักอาศัยของข้าราชการไทยในอดีต หากมีเจ้านายตั้งบ้านเรือนก็จะมีผู้รับใช้เข้าไปอยู่อาศัยในพื้นที่
ใกล้เคียง ประกอบกับบ้านเมืองในอดีตมิได้มีผังเมืองมาก่อน จึงส่งผลให้มีการตั้งถิ่นฐานใน
ลักษณะอยู่ในตรอก ซอกซอยร่วมกันบริเวณนอกกำแพงเมือง และเป็นที่มาของการอยู่อาศัยอย่าง
แออัดในยุคหลัง

จุดเด่นของพื้นที่ป้อมมหากาฬเป็นถิ่นกำเนิดของศิลปะการแสดงของไทย นั่นคือ ลิเก
ทรงเครื่องพร้อมทั้งมีวิถีเกิของพระยาเพชรปราณีที่ตั้งอยู่นอกกำแพงเมืองและเป็นที่ยอมรับในสมัย
นั้น รูปแบบลิเกทรงเครื่องของพระยาเพชรปราณีข้าราชการกระทรวงวังได้ดัดแปลงการแสดงมา
จากละครในที่ผู้แสดงเป็นหญิงล้วนอีกทั้งเป็นการแสดงเฉพาะให้เจ้านายพระบรมวงศานุวงศ์ได้
ทอดพระเนตรเท่านั้น การแสดงลิเกทรงเครื่องของพระยาเพชรปราณี จึงจูงใจให้เจ้านายองค์สำคัญ
อาทิ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงกล่าวชื่นชมว่าในหนังสือสาราน
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ ๖๐ พรรษา พุทธศักราช ๒๕๖๕ ได้กล่าวถึงประวัติของ
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ ๖๐ พรรษา พุทธศักราช ๒๕๖๕ ได้กล่าวถึงประวัติของ
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ ๖๐ พรรษา พุทธศักราช ๒๕๖๕ ได้กล่าวถึงประวัติของ
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ ๖๐ พรรษา พุทธศักราช ๒๕๖๕ ได้กล่าวถึงประวัติของ
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ ๖๐ พรรษา พุทธศักราช ๒๕๖๕ ได้กล่าวถึงประวัติของ

ในสมัยรัชกาลที่ 6 ความเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่บริเวณป้อมมหากาฬบริเวณหลังกำแพง
ป้อมได้มีการปลูกสร้างอาคารท่าเรือเมื่อปี พ.ศ. 2459 โดยพระยาญาณประกาศ (เลื่อน
ศุภศิริวัฒน์) ปลัดทูลฉลองกระทรวงเกษตราธิการ นอกจากนี้ในงานเรียบเรียงอันเกี่ยวข้องกับเรื่อง
เก่าในสถานที่กรุงเทพฯ อาทิ ปราณี กล้าส้ม (2549) ย่านเก่าในกรุงเทพฯ (เล่ม 2) กรุงเทพฯ : ด้าน
สุทธาคารพิมพ์ ได้บรรยายพื้นที่ท่าเรือแห่งนี้ได้โดยใช้เป็นต้นทางสำหรับเจ้านายและข้าราชการที่
จะเดินทางไปเฝ้าฯ สมเด็จพระศรีสวรินทราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ซึ่งขณะนั้น
พระองค์ทรงประทับที่วังสระปทุมริมคลองแสนแสบ นอกจากนี้เมื่อการเล่นเพลงสัควาในคลองโอง
อ่าง บรรดาเจ้านายพระราชวงศ์ที่ทอดพระเนตรงานเจดีย์ภูเขาทองและการเล่นเพลงสัควาจะใช้
เป็นที่ประทับเมื่อมีงานเสด็จของเจ้านายในกิจกรรมนันทนาการในประวัติศาสตร์ บรรดาข้าราชการ
บริหารที่พำนักในพื้นที่รายรอบป้อมมหากาฬจะทำหน้าที่รับใช้เบื้องพระยุคลบาท อีกทั้งงานประจำ
อื่นๆ ในเรื่องการจัดการวัดราชนาค วัดเทพธิดาราม การเล่นดนตรีไทย การหลอมทอง ฯลฯ จน
เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายในรัชสมัยรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7

ความสำคัญด้านคุณค่าของโบราณสถานป้อมมหากาฬผู้สังคมนาภายนอก

ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 25 และต้นพุทธศตวรรษที่ 26 ป้อมมหากาฬได้ถูกนำมาฟื้นฟู ในคุณค่าของโบราณสถาน จากการศึกษาของภาวิณี ไชยภาค (2515) ได้นำเสนอการเห็นคุณค่าของโบราณสถานป้อมมหากาฬผู้สังคมนาภายนอก นับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 7 ต่อเนื่องมาจนถึงสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งข้อมูลทั้งหมดปรากฏในการศึกษาเพื่อการจัดทำแผนพัฒนาและการอนุรักษ์ โดยศักดิ์ชัย บุญมา และชุมพล ลิมตระกูล เมื่อปี พ.ศ. 2548 ได้ชี้ให้เห็นถึงการนำจุดเด่นของป้อมมหากาฬผู้สังคมนาภายนอกกับคุณค่าทางโบราณสถานและเพื่อการท่องเที่ยวว่า

1. ในสมัยรัชกาลที่ 7 ราชบัณฑิตยสถานได้ทำการอนุรักษ์กำแพงเมืองและป้อมปราการ เพื่อเป็นอนุสรณ์สถานทางประวัติศาสตร์ซึ่งครั้งหนึ่งในสมัยรัตนโกสินทร์สมัยรัชกาลที่ 1 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างป้อมปราการเพื่อรักษาความมั่นคงของพระราชอาณาจักรแห่งใหม่ไว้ถึง 14 ป้อม และคงเหลือในสภาพที่บูรณะฟื้นฟูได้ 2 ป้อม คือ ป้อมพระสุเมรุ กับ ป้อมมหากาฬ จึงเป็นที่มาของการฟื้นฟูโบราณสถานดังกล่าวเพื่อทรงคุณค่าไว้ในประวัติศาสตร์ไทย
2. ในสมัยที่ประเทศไทยเปลี่ยนชื่อจากประเทศสยามและเพื่อแสดงความเป็นประเทศไทย ตามนโยบายรัฐบาลยุคนั้น กรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนป้อมมหากาฬพร้อมด้วยกำแพงเมืองเป็นโบราณสถานสำคัญของชาติ โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 66 วันที่ 22 พฤศจิกายน พ.ศ. 2492 ภาพของป้อมมหากาฬเคยได้รับการตีพิมพ์ในธนบัตรใบละ 10 บาท ในรัชกาลปัจจุบันอยู่ระยะหนึ่ง (คณะกรรมการจัดงานสมโภชน์กรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, 2525, น. 571 อ้างถึงใน จีรวรรณ พิเศษสกุลกิจ, 2534, น. 10)
3. ในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี ได้มีการต่อไปฟ้าสำหรับส่องป้อมให้เกิดความงดงามในเวลากลางคืน และเมื่อถึงวันเฉลิมพระชนมพรรษาป้อมมหากาฬจะประดับประทีปโคมไฟ ตลอดงานโอกาสพิเศษอื่นๆ ก็จะได้รับตกแต่งด้วยเสมอเพราะเป็นป้อมที่มีลักษณะสง่างามอยู่ริมถนนราชดำเนินอันเป็นถนนสายสำคัญของพระนคร และป้อมมหากาฬได้รับการฟื้นฟูเพื่อให้เป็นพื้นที่ซึ่งใช้ร่วมกับรัฐพิธีบริเวณถนนราชดำเนินเมื่อมีงานต้อนรับราชอาคันตุกะและงานวันสำคัญของชาติ นอกจากนั้นรัฐบาลสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เมื่อปี พ.ศ. 2502 - 2503 ได้สนองพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและองค์สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถเมื่อครั้งที่ทั้งสองพระองค์เสด็จเยือนประเทศต่างๆ ในยุโรปและอเมริกาในการอนุรักษ์ป้อมปราการและกำแพงพระนครของบ้านเมืองไว้ และบ้านเมืองไทยโดยเฉพาะในกรุงเทพฯ เพื่อจะได้แสดงการต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง หลังจากนั้นจึงได้มีการปรับปรุงพื้นที่

บริเวณหลังป้อมมหากาฬ โดยการจัดเป็นสวนสาธารณะเพื่อใช้เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ โดยมอบหมายให้ส่วนราชการที่กำกับดูแลและในยุคนั้น คือ จังหวัดพระนคร และในเวลาต่อมาเมื่อการบริหารราชการแผ่นดินในการบริหารการจัดการส่วนท้องถิ่น ซึ่งส่งผลให้ปี พ.ศ. 2514 ได้มีการรวมการบริหารการปกครองจังหวัดพระนครและจังหวัดธนบุรีไว้ภายใต้การบริหารงานของกรุงเทพมหานคร

สภาพปัญหาและการแก้ปัญหาในพื้นที่ชุมชนป้อมมหากาฬจากปี พ.ศ. 2503 - ปัจจุบัน (2554)

ปัญหาของป้อมมหากาฬเป็นปัญหาของผู้ที่อยู่อาศัยในป้อมที่มีการอยู่อาศัยมานานนับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 มาจนถึงปัจจุบันยาวนานกว่า 200 ปี เมื่อรัฐทำการบูรณะป้อมมหากาฬแล้วการบูรณะต้องมีการบูรณะทั้งภายในป้อมและภูมิทัศน์รายรอบเพื่อให้เกิดความสวยงาม ดังนั้นการบูรณะป้อมมหากาฬจึงจำเป็นในการจัดการพื้นที่โดยความคิดของรัฐอันเกิดจากผู้ใช้อำนาจรัฐได้ใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือในการบริหารและจัดการ ในขณะที่ผู้อยู่อาศัยใช้เหตุผลหลักในเรื่องสิทธิและหลักมนุษยธรรม ลำดับของปัญหาและการแก้ปัญหา ในที่นี้ขอสรุปเรื่องจากการศึกษาของภุริทัต ไชยเศรษฐ์ (2547) ชุมชนป้อมมหากาฬ : การสร้างและต่อรองในพื้นที่ทางสังคม วิทยานิพนธ์หลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ภาควิชา นิเทศศาสตร์ (2551) หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสตรีศึกษา และหนังสือพิมพ์นิสิตนักศึกษา ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ฝึกภาคปฏิบัติ ภาคศึกษาวารสารสนเทศ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฉบับชุมชนป้อมมหากาฬ ซึ่งข้อมูลทั้งหมดในช่วงเวลาตั้งแต่ปี 2503 - 2554 นำมาสรุปได้ 3 ระยะ (ผู้วิจัยเป็นผู้สรุป)

ระยะแรก การพัฒนาภูมิทัศน์โดยรวมตามนโยบายของรัฐเพื่อความสวยงามและให้การสนับสนุนอุตสาหกรรมท่องเที่ยวและตามทันสมัยแบบตะวันตกโดยมีผังเมืองรองรับ การดำเนินการเริ่มเมื่อปี พ.ศ. 2502 - 2503 สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี การดำเนินงานเบื้องต้นยังมิได้มีการไล่อพยพชุมชนซึ่งมีผลกระทบกับกลุ่มคนที่อาศัยในพื้นที่ป้อมมหากาฬ และพื้นที่รายรอบซึ่งหมายรวมถึงทัศนียภาพโดยตรง แต่จุดเปลี่ยนในด้านการเข้าพักอาศัยของผู้คนจากต่างจังหวัดเริ่มเข้ามาทำมาหากินในกรุงเทพฯ มากขึ้น เมื่อเกิดเพลิงไหม้บริเวณรอบชุมชนป้อมมหากาฬในปี พ.ศ. 2511 ได้ปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้เป็นบ้านเช่าของผู้มีรายได้น้อย พื้นที่ของชุมชนจึงมีชาวต่างจังหวัดเข้ามาทำกินก่อให้เกิดความแออัดจนมีบรรยากาศสอดคล้องกับนิยามของสลัม และเป็นที่มาของคนจนเมืองในบรรยากาศของเมืองหลวงที่มีความศิวิไลซ์ เมื่อบรรยากาศการขยายตัวของผู้นอกจากต่างจังหวัดเข้ามาอาศัยในเมืองหลวงในลักษณะของการปลูก

บ้านเรือนในสลัมมากขึ้น ได้นำไปสู่ปัญหาสังคมในกรุงเทพฯ และเป็นที่มาของการปรับปรุงพื้นที่ โดยเฉพาะพื้นที่ด้านในของกรุงเทพฯ

ในปี พ.ศ. 2515 การดำเนินการปรับปรุงพื้นที่กรุงเทพฯ ในบริเวณป้อมมหากาฬโดยรัฐบาลแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินการเพื่อจัดซื้อที่ดินบริเวณหลังป้อมมหากาฬทำให้บ้านเรือนหลังใหญ่รื้อถอนออกโดยมีการสร้างบ้านหลังเล็กๆ เข้าไปอาศัยมากขึ้น เนื่องจากบริเวณรายรอบป้อมมหากาฬเป็นพื้นที่ทำมาหากินของผู้คนในช่วงเวลานั้นได้เป็นอย่างดี เนื่องจากมีโรงภาพยนตร์เฉลิมไทยตั้งอยู่บริเวณวัดราชันดาดา ซึ่งทำให้พื้นที่ที่มีความคึกคักด้วยผู้คนเข้าออกตลอดเวลา บริเวณพื้นที่ป้อมมหากาฬจึงกลายเป็นพื้นที่เช่าอาศัยของผู้มีรายได้น้อยและทำมาหากินในบริเวณดังกล่าวนี้

ระยะที่สอง เป็นช่วงเวลาของรับนโยบายของรัฐบาลเพื่อปรับปรุงพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ในการเตรียมการเฉลิมฉลองกรุงเทพฯ มีอายุครบ 200 ปี ในปี 2525 ซึ่งมีโครงการ 20 โครงการ พื้นที่ป้อมมหากาฬเป็นพื้นที่ปรับปรุงบูรณะเพื่อเปิดรับให้เป็นพื้นที่สีเขียวและจัดเป็นสวนสาธารณะเพื่อการพักผ่อนและการท่องเที่ยว นับตั้งแต่ปี 2521 เป็นต้นมา การปรับเปลี่ยนพื้นที่และเกิดข้อขัดแย้งกับผู้พักอาศัยในบริเวณชุมชนป้อมมหากาฬ การใช้กฎหมายในการตัดสินใจเวนคืนที่ดินรวมถึงการต่อสู้ ต่อต้านหลายรูปแบบของคนในชุมชนและมีความยึดเหนี่ยวที่สามารถกำหนดการเจรจาเพื่อการยุติระหว่างรัฐกับประชาชนได้ ลำดับการต่อสู้และเหตุการณ์ต่างๆ สรุปได้ดังนี้

1) การขอซื้อที่ดินจากเจ้าของที่ดินบริเวณวัดราชันดาดาและป้อมมหากาฬและการฟ้องขับไล่ประชาชนก่อนที่กรุงเทพมหานครประกาศพระราชกฤษฎีกากำหนดเขตที่ดินในบริเวณที่จะเวนคืนเพื่อจัดสร้างสวนสาธารณะ พ.ศ. 2535

ปี พ.ศ. 2521 ถึงปี พ.ศ. 2535 กรุงเทพมหานคร เคยฟ้องร้องขับไล่ประชาชนที่อยู่บริเวณ 3 ไร่ 61 ตารางวา เมื่อปี 2521 อันเนื่องจากการไม่ยอมย้ายออกของประชาชนซึ่งกรุงเทพมหานครได้ทำการขอเวนคืนจากที่ดินของ พล.ต.ต.ไสววินทร์ เลขวณิชย์ และที่ดินของนายเล็ก นานา ทางทิศเหนือของชุมชนเพื่ออนุรักษ์พื้นที่บริเวณที่ติดกับกำแพงเมืองด้านนอกให้สวยงาม แต่ประชาชนยังมีได้ยอมย้ายออกจากพื้นที่ และทำการดูแลตนเองในด้านน้ำประปา ไฟฟ้า การกำจัดขยะ โดยจัดตั้งคณะกรรมการชุมชน นับเป็นการปักหลักการต่อต้านอำนาจรัฐ

ปี พ.ศ. 2535 ภายหลังจากการฟ้องร้องขับไล่ของกรุงเทพมหานครเพื่อให้ผู้คนออกจากพื้นที่ไม่สำเร็จ แต่ประชาชนส่วนหนึ่งได้รับเงินค่ารื้อถอนอาคารสิ่งปลูกสร้างได้ย้ายออกไปอยู่ที่อื่น แต่จะมีชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับความเป็นอดีตทางดานประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมได้ซึ่ง

ประเด็นถึงสิทธิของชุมชนมาเป็นข้อต่อสู้ ซึ่งจากปี พ.ศ. 2535 - พ.ศ. 2542 เรื่องราวของพื้นที่แห่งนี้ จึงได้ปรากฏในการศึกษาอย่างกว้างขวาง

ปี พ.ศ. 2540 - 2549 ได้มีการศึกษาทางด้านกายภาพตามแผนแม่บทการพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ของคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ร่วมกับการเจาะลึกในการศึกษาจากจิตวิญญาณของผู้คนที่อยู่ในพื้นที่โล่เรือและการต่อต้านอำนาจของรัฐ โดยใช้สิทธิของชุมชนพร้อมประเด็นความเข้าใจในจิตวิญญาณของผู้ถูกโล่เรือโดยการขอความเป็นธรรมจากกรุงเทพมหานคร อีกทั้งองค์กรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชน

2) ข้อมูลของชุมชนป้อมมหากาฬปี 2540 - 2554 ซึ่งให้ความสำคัญกับวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนป้อมมหากาฬ

ชาติรี ประภิตนันทการ (2549) ศึกษาภายใต้โครงการวิจัยเพื่อจัดทำแผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนป้อมมหากาฬ นับเป็นผลงานที่เปิดรับ เปิดใจและเปิดเผยคุณค่าของคนในชุมชนโดยชี้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นร่วมศึกษา การยกฐานะคนในชุมชนป้อมมหากาฬภายใต้พื้นที่บริเวณป้อมมหากาฬในพื้นที่ 1 ไร่เศษ ในพื้นที่ 4 ไร่ 3 งาน 59.35 ตารางวา ซึ่งกรุงเทพมหานครจะใช้เป็นพื้นที่สวนสาธารณะ โดยผู้อาศัยจะอาศัยในฐานะคนจนเมือง พร้อมข้อเสนอที่จะจัดตั้งเวรยามรักษาความปลอดภัยในพื้นที่ตลอด 24 ชั่วโมงและให้เป็นชุมชนตัวอย่างที่อยู่คู่สวนสาธารณะ พร้อมทั้งพัฒนาพื้นที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว จำหน่ายสินค้าชุมชน มีการแสดงศิลปวัฒนธรรม เพื่อให้เกิดประโยชน์สอดคล้องกับแผนพัฒนาที่เน้นให้เป็นพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวทั้งของชาวไทยและต่างชาติ

วีรยา อยารวรรณ (2549) ได้ศึกษาสภาพสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ซึ่งผลการศึกษาได้ให้การสนับสนุนการรักษาทางกายภาพที่สอดคล้องกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม โดยให้นำความรู้และภูมิปัญญาสั่งสมของชาวบ้านมาถ่ายทอดสู่สังคม พร้อมการฟื้นฟูวัฒนธรรมเก่าแก่ของชุมชนนับตั้งแต่เรื่องการเล่นลิเก บั้งเคียวฤๅษี และให้ผู้อาศัยเป็นผู้ดูแลรักษาวัฒนธรรมและภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชน

สุจิต สนั่นไหล และอภิวัฒน์ แสงพัทธสีมา (2547) ได้นำความเห็น Behind the Wall ได้อธิบายความซับซ้อนของปัญหาที่อยู่อาศัยที่อยู่หลังกำแพงป้อมมหากาฬที่มีมากกว่า Behind the Wall ผู้ศึกษาเป็นกลุ่มสถาปนิกซึ่งได้อธิบายผลกระทบจากพัฒนาเมืองในรูปของสื่อเผยแพร่และก่อให้เกิดเป็นปัญหาของการพัฒนาเมือง การอธิบายความสำคัญของพื้นที่ประวัติศาสตร์ชาติ

พร้อมการจุดประกายให้นักวิชาการ สื่อต่างๆ ได้ทำความเข้าใจในนิยามใหม่ของคนจนเมืองกับการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ทางประวัติศาสตร์

ธรรณ วัฒนกุล (2550) ศึกษาเรื่องการเมืองเรื่องพื้นที่พลวัตทางสังคมของชุมชนกรณีศึกษาชุมชนป้อมมหากาฬ โดยผลการศึกษาได้ให้การสนับสนุนให้ประชาชนในพื้นที่ซึ่งอาศัยมาเป็นเวลาช้านานซึ่งกล่าวถึงชุมชนแห่งประวัติศาสตร์พื้นที่ได้ตั้งถิ่นฐานร่วมกับการจัดสร้างสวนสาธารณะของกรุงเทพมหานคร

ภูริทัต ไชยเศรษฐ์ (2547) ศึกษาชุมชนป้อมมหากาฬ การสร้างและต่อรองความหมายในพื้นที่ทางสังคม ซึ่งผลการศึกษาได้สะท้อนมุมมองในการศึกษานอกจากเรื่องอำนาจรัฐ ประชาชนสิทธิทางกฎหมายแล้ว การแสวงหาช่องทางที่ลดความขัดแย้งโดยรัฐมีหน้าที่ในการสนับสนุนให้คนในชุมชนเป็นฝ่ายร่วมกับรัฐในการรักษาและกำหนดอนาคตของชุมชน

ภาวิณี ไชยภาค (2551) ศึกษาเรื่องการต่อสู้ของผู้หญิงชุมชนป้อมมหากาฬในการต่อต้านการไล่รื้อโดยกรุงเทพมหานคร ซึ่งกลุ่มผู้หญิง 9 คน ที่มีบทบาทในครอบครัวที่แตกต่างกัน แต่ได้ยื่นหยัดการต่อสู้เพื่อคนในชุมชนอีกจำนวนหนึ่งที่จะต้องยื่นหยัดเพื่อความอยู่รอดในชีวิตและความมีอนาคต นับตั้งแต่ปี 2546 - 2550 ที่กลุ่มผู้หญิงได้ทำหน้าที่เป็นผู้นำร่วมทำการต่อสู้ในทุกรูปแบบ

สภาพปัจจุบันของป้อมมหากาฬกับข้อที่ชุมชนจะต้องเผชิญหน้ากับอำนาจรัฐ

ความขัดแย้งระหว่างรัฐกับการไล่รื้อชุมชนป้อมมหากาฬในปัจจุบัน พ.ศ. 2554 แม้จะมีความชัดเจนในการให้ชุมชนออกจากพื้นที่แห่งนี้และภาครัฐได้ยื่นหยัดตามข้อยุติทางกฎหมายที่จะสร้างสวนสาธารณะในพื้นที่ป้อมมหากาฬตามนโยบายการพัฒนาพื้นที่การอนุรักษ์และการพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ต่อไป ข้อสรุปในการต่อต้านการไล่รื้อพร้อมการตัดสินทางกฎหมาย

1. ข้อมูลในระหว่างปี พ.ศ. 2542 - 2546

ชุมชนได้ร้องขอต่อรัฐในการให้ชุมชนอาศัยอยู่ในพื้นที่และทำประโยชน์ร่วมกับนโยบายของรัฐในการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ในปี พ.ศ. 2549

ก่อนหน้าจากนี้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 - 2554 การเปลี่ยนแปลงในชุมชนมีทั้งรูปของการให้ความหวังและความผิดหวัง ทั้งนี้เป็นไปตามความเห็นของคณะผู้บริหารกรุงเทพมหานคร

พ.ศ. 2528 - 2535 ยุคที่พลตรีจำลอง ศรีเมือง เป็นผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร ได้เข้าเยี่ยมชุมชนพร้อมให้กำลังใจให้คนในชุมชนอยู่ในพื้นที่ต่อไป

ในปี พ.ศ. 2537 ร.อ.กฤษฏา อรุณวงษ์ ณ อยุธยา เป็นผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร ได้มีประกาศแจ้งเตือนพร้อมการให้รับเงินค่ารื้อถอนเพื่อให้ทุกคนออกจากชุมชน

ในปี พ.ศ. 2539 ทางราชการกรุงเทพมหานครจัดพื้นที่ให้อาศัยในโครงการเคหะชุมชน ซึ่งตั้งอยู่ในเขตมีนบุรี ซึ่งข้อสรุปชุมชนมิได้ย้ายออกไปเพราะพื้นที่ไม่เอื้อประโยชน์แก่การประกอบอาชีพ

ในปี พ.ศ. 2541 ชาวบ้านในชุมชนเริ่มมีกลุ่มเพื่อนร่วมเครือข่าย การไล่ออกจากชุมชน ขุนศิริอำมาตย์ ซึ่งตั้งอยู่หลังโรงแรมรัตนโกสินทร์ และเมืองคกรภายนอกเข้ามาให้ความรู้เกี่ยวกับวิธีการเคลื่อนไหวเพื่อนำไปสู่การต่อรองกับกรุงเทพมหานคร ในขณะที่เดียวกันคนในชุมชนป้อมมหากาฬได้เลือกหัวหน้าเพื่อดูแลชุมชนพร้อมทั้งรวมกลุ่มออมทรัพย์ของตนเองเพื่อเป็นกองทุนในการต่อสู้กับการไล่อพยพพร้อมทั้งนำเสนอผังบ้านเพื่อแบ่งปันพื้นที่ระหว่างสวนสาธารณะและที่อยู่อาศัย ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า แบบที่ 1 Land Sharing (ปฏิวัติ ไชยเศรษฐ์ 2547 : 72-80) โดยขอแบ่งพื้นที่การดูแลระหว่างชุมชนกับกรุงเทพมหานคร

1. ชาวชุมชน จะมีการจัดตั้งเวรยามเพื่อรักษาความปลอดภัย และดูแลประชาชนที่เข้ามาพักผ่อน ทั้งกลางวันและกลางคืน มีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายระเบียบของกรุงเทพมหานครที่มอบหมาย

2. จะอาสาดูแลความสะอาด และสวนสาธารณะ โดยให้กรุงเทพมหานครเป็นฝ่ายสนับสนุนทางอุปกรณ์ต่างๆ และไม่คิดค่าตอบแทนใดๆ

3. ทำเป็นชุมชนตัวอย่าง โดยสามารถอยู่ให้ชุมชนอยู่คู่กับสวนสาธารณะคู่คลองได้

4. กรุงเทพมหานครยังมีรายได้จากการจัดเก็บค่าเช่าที่ดินจากชาวชุมชน ซึ่งเงินจำนวนนี้สามารถกลับไปบำรุงและรักษาในสวนของสวนสาธารณะประโยชน์อื่นๆ ได้

5. ทำให้เป็นจุดขายของการท่องเที่ยว เช่น มีตลาดน้ำในคลองโอง่าง มีร้านค้าจำหน่ายสินค้าที่ทำจากคนในชุมชน มีการแสดงศิลปวัฒนธรรมของชาติ มีโรงเรียนสอนมวยไทย อันเป็นเอกลักษณ์ของชาติ อันยาวนานสืบต่อกันมา โดยการจัดการที่อยู่อาศัยให้เป็นสัดส่วนและเป็นระเบียบและให้สอดคล้องกับสวนสาธารณะ

ปี พ.ศ. 2543 ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร คุณพิจิตร รัตตกุล ได้มีนโยบายให้ชุมชนอยู่คู่กับสวนสาธารณะและชุมชนอยู่คู่กับคลอง ในเวลาต่อมาฝ่ายบริหารของกรุงเทพมหานครได้เสนอให้ชุมชนย้ายไปอยู่ในพื้นที่แห่งใหม่บริเวณบางแวก เขตภาษีเจริญ แต่ชาวบ้านปฏิเสธ ในขณะที่เดียวกันได้รวมตัวกับองค์กรที่สนใจในปัญหานี้ อาทิ เครือข่ายสลัม 4 ภาค เครือข่ายคูคลองและองค์กรพัฒนาเอกชน ชาวบ้านได้เสนอผังชุมชนแบบที่ 1 เป็นแบบผังแบ่งพื้นที่ซึ่งมิได้ให้ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดเป็นฝ่ายออกแบบ อย่างไรก็ตามข้อเสนอดังกล่าวมิได้เป็นผลสำเร็จ ทั้งนี้เพราะประเด็นการครอบครองพื้นที่ที่มีความไม่สอดคล้องกับตัวบทกฎหมายโดยเฉพาะกฎหมายในการอนุรักษ์และพัฒนาเกาะรัตนโกสินทร์ชั้นใน

ปี พ.ศ. 2545 ข่าวจากหนังสือพิมพ์และการนำเสนอเรื่องความขัดแย้งระหว่างชุมชนป้อมมหากาฬกับกรุงเทพมหานครได้นำเผยแพร่สู่สาธารณะชนหลายฝ่ายเริ่มเข้ามาวิพากษ์วิจารณ์โดยข้อที่นำมาเจรจาที่มองเห็นเป็นเรื่องที่สมควรดำเนินการโดยอ้างถึงความสำคัญระหว่างชุมชนกับมิติทางประวัติศาสตร์ ในช่วงเวลาที่ยังมิได้มีการตัดสินใจขั้นเด็ดขาดของกรุงเทพมหานครในการไล่อื้อและให้ชาวบ้านออกจากพื้นที่ ทั้งสองฝ่ายเริ่มมีทางออกและกรุงเทพมหานครเลื่อนการเข้าทำสวนสาธารณะ

ในปี 2546 สถานการณ์การเจรจาได้ถูกเปลี่ยนไป แม้ว่าฝ่ายชุมชนได้จัดทำผังชุมชนแบบ 2 โดยความร่วมมือจากนักศึกษาคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี โดยร่วมกับ The Asian Coalition for Housing Right (ACHR) และสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน นอกจากนี้มีนักวิจัยและนักวิชาการ เช่น ไมเคิล เฮอร์ซเฟลด์ (Michael Herzfeld) รองศาสตราจารย์ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม ในผังแบบที่ 2 ไปให้ความสำคัญในด้านมิติทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชุมชนเพื่อการเชื่อมโยงกับสภาพภายนอกโดยที่โครงสร้างทางวัฒนธรรมชุมชนยังคงดำรงอยู่

แต่การเตรียมการนำเสนอยังมีได้มีการหารือร่วมกัน ในช่วงเวลาดังกล่าว นายสมักร สุนทรเวช ซึ่งเป็นผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครในขณะนั้นได้ให้สัมภาษณ์ว่าจะปรับปรุงป้อมมหากาฬให้เป็นศูนย์อาหารนานาชาติสำหรับนักท่องเที่ยวทุกชาติ ทุกภาษา มาทานอาหารก่อนเที่ยวชมกรุงเทพฯ จากช่วงเวลา พ.ศ. 2546 - 2549 นับเป็นช่วงเวลาที่ชาวชุมชนต้องต่อสู้กับฝ่ายกรุงเทพมหานครและในช่วงเวลาดังกล่าวได้เริ่มมีองค์กรภายนอกเข้ามาร่วมหารือกับกรุงเทพมหานครในเรื่องสิทธิมนุษยชน และทางกรุงเทพมหานครประสานกับตำรวจนครบาลเพื่อการรื้อชุมชนจนเป็นที่มาของความขัดแย้งที่จะพบกับข้อยุติด้วยการไล่อื้อ แม้ว่าคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนจะเป็นคนกลางเจรจากับกรุงเทพมหานครก็ตาม แต่เหตุผลของฝ่ายกรุงเทพมหานครได้อ้างถึงการคุ้มครองดูแลและปฏิบัติการให้เป็นไปตามแผนแม่บทคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากุฎรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า พ.ศ. 2546 พร้อมทั้งเสนอให้ปรับพื้นที่เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจและมีข้อเสนอให้คนในชุมชนมีพื้นที่แห่งใหม่อาศัย การชี้แจงของกรุงเทพมหานครต่อคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนในเรื่องนี้ ทางชุมชนได้ขอความเห็นใจเพราะในการย้ายออกไปทำกินในที่อื่นจะส่งผลกระทบต่อการค้าของคนที่อยู่ในชุมชน ทางชุมชนได้จัดทนายความเพื่อขอความเป็นธรรมต่อคนในชุมชน ซึ่งศาลปกครองมีคำสั่งทุเลาการรื้อถอนของกรุงเทพมหานครบริเวณชุมชนป้อมมหากาฬเป็นเวลา 30 วัน

ในช่วงเวลาของการไต่สวนปี พ.ศ. 2546 จัดเป็นช่วงเวลาที่ชาวชุมชนได้รับการตอบสนองด้านการสนับสนุนให้ชุมชนแห่งนี้สามารถอยู่อาศัยต่อไปโดยการขอแบ่งพื้นที่อยู่อาศัยและทำหน้าที่รักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชน ข้อมูลของความสำคัญของพื้นที่โดยการนำเสนอของรองศาสตราจารย์ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม และประเด็นการใช้อำนาจรัฐโดยกรุงเทพมหานครกระทำต่อการละเมิดสิทธิของชุมชนเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง รวมถึงการวิพากษ์วิจารณ์วิถีคิดในการฟื้นฟูด้านกายภาพเพื่อย้อนยุคเป็นสิ่งที่ไม่สมควรทำลายความเป็นชุมชนดั้งเดิม พร้อมนี้ได้มีการนำเสนอผังชุมชนแบบที่ 3 ที่มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน แต่ยังมีได้ดำเนินการต่อไป ด้วยเหตุที่เกิดสถานการณ์และสภาพแวดล้อมที่สัมพันธ์กับการฟ้องร้องในคดีการรื้อถอนชุมชน ซึ่งจะมีองค์กรภายนอกทั้งในและต่างประเทศนำเสนอในด้านการใช้สิทธิมนุษยชน แต่ในที่สุดศาลปกครองได้ยกคำฟ้องของชาวชุมชนป้อมมหากาฬ และชาวบ้านได้ขออุทธรณ์ต่อศาลปกครองสูงสุด

ในขณะที่เรื่องราวการฟ้องร้องมีความเป็นรูปธรรม กรุงเทพมหานครได้กำหนดแผนปรับปรุงภูมิทัศน์ป้อมมหากาฬเพื่อเฉลิมฉลอง 72 พรรษาพระราชินีในปี 2547 และจะต้องทำการรื้อสิ่งของที่ขวางทางออกจากประตูป้อมในวันที่ 12 สิงหาคม พ.ศ. 2546 จนเกิดเหตุการณ์ปิดป้อมของชาวชุมชนรวมเวลาแล้วชาวบ้านปิดประตูบ้านประมาณ 6 เดือน (ภุริทัต ไชยเศรษฐ์ 2547, 82 - 83)

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2546 - 2547 การรวมตัวของกลุ่มชาวบ้านกับการเจรจาต่อรองกับทางราชการพร้อมข้อเสนอในเชิงสร้างสรรค์ โดยการร่วมสร้างสวนสาธารณะเพื่อร่วมเทิดพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถในวโรกาสทรงพระชนมพรรษา 72 พรรษา การปรับพื้นที่ชุมชนให้เป็นลานวัฒนธรรม นอกจากนี้กลุ่มชาวบ้านได้แสดงออกภายใต้วิธีการปกครองในระบบประชาธิปไตยที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยการจัดกิจกรรมสัมมนาเพื่ออนาคตของชุมชน เมื่อวันที่ 21 - 22 กุมภาพันธ์ 2547 พร้อมสรุปบทเรียนในการต่อสู้เรียกร้องการอยู่ในพื้นที่แห่งนี้

ความพยายามของคนในชุมชนเพื่อให้พื้นที่ 1 ไร่เศษจากทั้งหมด 4 ไร่ 3 งาน 59 ตารางวา เป็นที่อยู่อาศัยของคนในชุมชนต่อไป ส่วนพื้นที่จำนวน 3 ไร่ก็จะสนับสนุนให้กรุงเทพมหานครสร้างสวนสาธารณะและชาวชุมชนขอเป็นอาสาสมัครร่วมดูแลความปลอดภัยในสวนสาธารณะแห่งนี้ โดยไม่รับค่าตอบแทน ข้อเสนอในการพัฒนาพื้นที่แห่งนี้เสนอให้จัดพิพิธภัณฑ์ชีวิตเพื่อเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของพื้นที่ตามแนวคิด 5 แนวทาง กล่าวคือ (ภาควิชาวารสารสนเทศ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2552, 2 - 3)

1. จัดให้มีตลาดน้ำในคลองโองอ่างด้านหลังชุมชน

2. สร้างพิพิธภัณฑ์หลักให้คนรุ่นหลังรู้จักใน “ลิเกพระยาเพชร”

3. เปิดให้ชมพิพิธภัณฑ์สารพัดเก็บของจิปาณะ ซึ่งติดอันดับในกินเนสบุ๊ก

4. จัดแสดงการเลี้ยงไก่ชน ซึ่งเป็นอาชีพที่เคยสร้างชื่อเสียงให้กับชุมชน

5. จัดแสดงวานศิลปะของชุมชน เช่น การทำเครื่องปั้นดินเผาและถักดัดตน

พ.ศ. 2548 ชาวชุมชนป้อมมหากาฬเริ่มมีความหวังจากแผนพัฒนาพื้นที่แห่งนี้จึงจัดให้มีการซ่อมบำรุงบ้านไม้โบราณ การฟื้นฟูภูมิปัญญาของชุมชน และการแสดงลิเกพระยาเพชรปรานี เป็นต้น ในที่สุดศาลพิพากษาให้กรุงเทพมหานครมีสิทธิรื้อถอนซึ่งตรงกับสมัยที่คุณสมัคร์สุนทรเวช เป็นผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร ในช่วงรอยต่อการเปลี่ยนแปลงผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงผู้ว่ากรุงเทพมหานครคนใหม่คือ คุณอภิรักษ์ โกษะโยธิน ได้ยืนยันมิให้ทำการรื้อถอนพร้อมเสนอให้ชุมชนแห่งนี้เป็นแหล่งความรู้ทางประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต

พ.ศ. 2549 ศาลปกครองสูงสุดได้ทบทวนและพิจารณา พ.ร.ฎ.เวนคืนที่ดิน ทั้งนี้ให้พื้นที่แห่งนี้จัดสร้างสวนสาธารณะเท่านั้น

พ.ศ. 2551 - 2552 กรุงเทพมหานครได้ปิดประกาศรื้อพื้นที่ชุมชนป้อมมหากาฬ แต่คนในชุมชนไม่รื้อถอนออกจากชุมชนแห่งนี้

ในที่สุดปัญหาของชุมชนป้อมมหากาฬยังคงเป็นปัญหาที่ยังมีสามารถยุติในฝ่ายของคนในชุมชน คนในชุมชนที่ร่วมการต่อสู้ในสิทธิของชุมชนยังคงปักหลักอยู่ในพื้นที่ 1 ไร่ ภายในป้อมมหากาฬ ดังความเห็นที่ปรากฏในความเห็นของธรรมฤทธิ์ เอกสมิทธิ์ และวรวรรณ รักวงษ์ (2552) แผนพัฒนาคนหรือพัฒนาเมือง, 3 โดยบทความนี้กล่าวต่อนหนึ่งในบทสรุปว่า **ไร้อาคต** แม้ในปัจจุบันการพัฒนาชุมชนป้อมมหากาฬให้เป็นเรื่องคู่กับสวนสาธารณะจะดูมีดমন แต่ในทางทฤษฎีอาจยังพอสามารถหาทางออกได้ เช่น การแก้ พ.ร.ฎ. การเวนคืนที่ดินให้ปรับปรุงเนื้อหาเรื่องการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ชุมชนให้เต็มทีนอกจากปรับพื้นที่ให้เป็นสวนสาธารณะ แต่มีผู้วิจารณ์ว่าหากยอมให้มีการแก้ พ.ร.ฎ. การเวนคืนที่ดิน อาจจุดประกายไฟลามทุ่งไปยังหลายชุมชนในเกาะรัตนโกสินทร์ที่จะใช้ข้ออ้างในการต่อสู้การโดนเวนคืนที่ดินต่อไป

ดังนั้น กรุงเทพมหานคร จึงอยู่ในสถานะที่ใช้ภาษาชาวบ้านว่า กลืนไม่เข้าคายไม่ออก ไม่สามารถรื้อถอนได้เพราะอาจขัดแย้งกับชาวบ้าน หากจะวางแผนก็ผิดตามกฎหมายอาญา มาตรา 157 ของคณะกรรมการปราบปรามการทุจริตแห่งชาติในเรื่องการละเว้นการปฏิบัติหน้าที่ เช่นเดียวกัน

การแก้ปัญหาแบบสันติวิธีที่สุด คงต้องทบทวนกันใหม่ตั้งแต่จุดเริ่มต้นของแนวคิดการ
ปรับปรุงเกาะรัตนโกสินทร์ว่าทำไปเพื่อประชาชน หรือเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ในขณะที่
ชาวบ้านชุมชนป้อมมหากาฬต้องปรับตัวโดยการพยายามทำแผนพัฒนาชุมชนให้เป็น
สวนสาธารณะที่มีชีวิตที่มีทัศนียภาพที่สวยงามเพื่อให้สอดคล้องกับพื้นที่ถนนราชดำเนินส่วนอื่นๆ